

Hoe betrokken bewoners en aarzelende ambtenaren samen een Amsterdams plein realiseerden

Deze titel is niet zomaar gekozen. Nog te vaak spreekt men binnen de overheid over professionals, wanneer zij ambtenaren of personeel van (semi-)overheidsinstellingen bedoelen. Zeker in processen van buurtinitiatieven is deze scheiding redelijk hard – bewoners en professionals.

Waarschijnlijk onbedoeld, maar daaruit spreekt enige minachting richting de bewoners, terwijl veel initiatiefnemers ook gewoon een ‘professie’ hebben en dus professional zijn.

Hoe beschouw je een ambtenaar die als bewoner in zijn buurt een initiatief indient?

Dit artikel is het vervolg op de eerdere bijdrage “Wanneer jij als overheid de buurt wil zien, moet de buurt jou zien” over het eerste maatschappelijk initiatief van Amsterdam – project Gemaal Mercator. Ging het in het eerste deel nog over de andere manier van communiceren met de buurt bij een community designproject als het onze, nu focussen we ons op de communicatie tussen de buurtbewoner/ initiatiefnemer en de overheid tijdens de ontwerp- en realisatiefase.

Alvorens hierop in te gaan hecht ik er belang bij om even stil te staan bij twee begrippen – de ‘professional’ en ‘het maatschappelijk initiatief’

Professional ≠ ambtenaar

Het eerdergenoemde onderscheid tussen professional en buurtbewoner wordt ook vaak gemaakt om de indruk te wekken dat een initiatief als experiment alleen kan slagen met ondersteuning van de (ambtelijke) professional.

Zelf pareer ik dat vaak met het volgende:

- 1) Een experiment kan niet misgaan, het kan enkel andere uitkomsten hebben dan je vooraf misschien voor ogen had. De initiatiefnemer zal er altijd van leren en bovendien heeft zijn initiatief wel bijgedragen aan het verbinden van de buurt maar is enkel de activiteit niet (helemaal) gelukt.
- 2) Wanneer een buurtinitiatief niet helemaal naar wens verloopt heeft de gemeenschap dat hooguit een paar duizend euro gekost. Kijk je naar minder geslaagde projecten – waar de ‘professionals’ 100% verantwoordelijk zijn – zoals bijvoorbeeld de Noord-Zuidlijn, de werkplekautomatisering of de onlinedienstverlening dan spreken we over een strop die een veelvoud is van alle beschikbare buurtbudget van Amsterdam samen.

Een professional iemand met verstand van zaken – of dit nu een buurtbewoner of een ambtenaar is. Gezien de vele interne verschuivingen die regelmatig plaatsvinden binnen en tussen gemeentelijke afdelingen is het ook niet vreemd dat alle ambtenaren meteen professionals zijn.

Maatschappelijk initiatief

De website van de gemeente zegt over het maatschappelijk initiatief: *“Een maatschappelijk initiatief is een lokaal samenwerkingsverband dat het initiatief neemt om een maatschappelijk doel na te streven en dit zelf of samen met buurtbewoners en andere partners uitvoert.”*

Dit kan zijn in een vorm van co-creatie waarbij de initiatiefnemers en overheid samen werken aan een gemeenschappelijk doel, maar initiatiefnemers kunnen ook een overheidstaak in zijn geheel overnemen – onder de noemer Right to Challenge - wanneer initiatiefnemers deze taak efficiënter of goedkoper kunnen uitvoeren.

De ontwerp- en realisatiefase van ‘Gemaal Mercator’ valt onder de noemer co-creatie – initiatiefnemers en gemeente trekken samen op om ieder vanuit zijn eigen verantwoordelijkheid en expertise te werken aan de realisatie van het project.

Buiten de lijntjes kleuren

Een van de taken die wij binnen het maatschappelijke initiatief van de gemeente hebben overgenomen is een eigen ontwerper om alle vrijheid te hebben en niet in de creativiteit beperkt te zijn door 'gemeentelijke ontwerp automatismen'. Wat betekent dat elke straat er vrijwel hetzelfde uitkomt te zien na een herprofilering. Waarschijnlijk omdat men daarvan weet dat de prijs per m2 precies binnen het budget past – wat een makkelijke en zekere vorm van tekentafelontwerpen is.

Alvorens onze ontwerper aan de slag kon gaan waren daar vragen als:

Wat is het exacte plangebied, wat kan/moet er weg, wat kan/moet blijven staan, wat is van wie? Allemaal vragen die eenvoudig lijken, maar veel tijd en energie kosten om beantwoord te krijgen. Neem als voorbeeld het nutsgebouwtje. Zowel Liander als Waternet wisten van elkaar niet wie de eigenaar van dit object was. Op het moment dat de kosten voor de renovatie ter sprake komen is het object natuurlijk meestal van de ander. Vroeger was het simpel – alles viel onder de gemeentelijke nutsbedrijven, bij de privatisering zijn alle nutsgebouwen onder de partijen verdeeld zonder heldere eigendomsregistratie.

Educatie en bewustwording

Naast de wensen van de bewoners hebben wij zelf binnen dit project met het oog op de toekomst ook een aantal doelen willen realiseren – onderwijs, regenbestendig en duurzaamheid.

Educatie

De buurt wilde graag laten zien wat daar bij het gemaal onder de grond gebeurt. Dit hebben wij opgepakt en groter gemaakt. Het gemaal moet onderdeel worden van een educatieve wandeling rondom het polderpark Erasmuspark met uitleg over de Nederlandse polders. De route voert langs het rioolgemaal, poldergemaal, helofytenfilter en het noodgemaal rond het park. Op dit moment wordt er gewerkt aan de financiering van deze route en de informatiepunten voor basisscholen maar ook voor professionals op het gebied van waterbeheer.

Regenbestendig

Door de klimaatverandering krijgen we steeds vaker te maken met meer en heviger regenbuien. Onze riolering kan al dat water niet verwerken en het regenwater moet dus op en andere manier worden verwerkt middels het opvangen en (her)gebruik. Het is ook daarom dat wij een op dit vakgebied gespecialiseerde ontwerper hebben gevraagd met ons een ontwerp te maken voor het plein wat heeft gerealiseerd in een daktuin, regenplein en watertrap. Behalve goed tijdens de regenbuien ook als locatie voor informatie en bewustwording op dit gebied.

Duurzaamheid

We hebben zoveel mogelijk getracht om binnen het ontwerp materialen te hergebruiken. Uit de Mercatorstraat hebben wij de straatklinkers en trottoirtegels hergebruikt. Het bleek niet mogelijk om ook de haag duurzaam te verplaatsen. Bijkomend voordeel was dat de oude materialen in het werk verplaatst konden worden wat kosten scheelt voor afvoer en transport.

Vertaling programma van eisen naar ontwerp

Rekening houdend met alle wensen en input (programma van eisen) voortkomend uit de inventarisatiefase is onze ontwerper van start gegaan met het maken van een eerste voorstel.

Enkele voorbeelden die nu deel uitmaken van het ontwerp.

Plaskrul: Voorzien van spoelsysteem en regelmatig schoonmaken of verwijderen.

Ondanks dat de plaskrul voorziet in een behoefte was het schoonmaken en spoelen geen optie voor

de gemeente.

In het ontwerp is de krul verwijderd.

Openbare ruimte: transformeren in een verblijfsplek

Het gemaal werd afgeschermd door een haag waardoor ongeveer de helft van de openbare ruimte niet toegankelijk was voor het publiek. Door achterstallig onderhoud was het geen plek waar je zou willen zijn.

In het ontwerp is de haag direct rondom het gemaal geplaatst waardoor er één grote openbare ruimte is gecreëerd. Om op het plein ook prettig te kunnen verblijven komt er een royale bank die uitzicht biedt over het naastgelegen Erasmuspark en is er bovendien voldoende ruimte voor het organiseren van buurtactiviteiten of bijvoorbeeld verjaardagen van buurtgenoten.

Bij- en vlindervriendelijke beplanting

Met het oog op de bijenvolken in het Erasmuspark worden het groene kelderdak en de plantvakken voorzien van een planten- en bloemenmix voor bijen en vlinders. De daktuin doet daarnaast ook dienst als waterbuffer en vormt daarmee een integraal onderdeel van het regenbestendige plein.

Een 'luie' trap als verblijfsplek aan de waterkant

Helaas bleek het technisch en financieel niet haalbaar om deze verblijfsplek aan het water te realiseren. Op de beoogde plek is in het ontwerp nu een watertrap aangelegd om fysiek in de openbare ruimte zichtbaar maken hoe het regenwater van het plein wordt afgevoerd naar de ringgracht van het Erasmuspark.

Vanzelfsprekend hebben wij dit eerste ontwerp voorgelegd aan de buurt. Op de eerste plaats door de verschillende ontwerpstappen regelmatig te delen op onze eigen facebook, maar ook op die van andere pagina's in de buurt. Om de buurt op de hoogte te houden van de voortgang en om feedback te ontvangen op het ontwerp. Daarnaast is het ontwerp ook tijdens een voorlichtingsavond over de herprofilering van de Mercatorstraat gepresenteerd.

Naar aanleiding van het delen van het eerste artikel ontving ik een reactie van een betrokken buurtbewoner die daarop inhaakt en precies de kern weergeeft waarom wij doen wat wij doen.

“Mag ik zeggen dat jullie jezelf een beetje te kort doen in deze tekst/dit project? Het lastige is wel dat dan de strekking in de tekst wat anders zou moeten, of eigenlijk misschien ook niet. In elk geval was juist op de bewonersinspreekavond van de gemeente, er vanuit de gemeente weer de gebruikelijke houding van hier is ons plan en doe het daar maar mee maar juist jullie maakten voor mij als bewoner hierin het verschil. Het was ook bizar, dat juist de helft van de straat, qua beleving als bewoner, niet bij het project hoorde, want het ging om herinrichting van de straat, niet het park. Anyway, juist door jullie input is er uiteindelijk wel wat gebeurt met de input van de bewoners op die bewuste inspraakavond, maar vooral daarna In elk geval, nog eens duidelijk een heel hard gemeente dank je wel voor jullie inbreng!”

Het gaat ons om diep contact met de bewoners – dus niet alleen bewoners aanhoren, maar luisteren en hier iets mee doen en ze het gevoel geven dat ze er ook toe doen.

Leermomenten Maatschappelijk Initiatief

Iets nieuws als het Maatschappelijk Initiatief heeft automatisch een nieuwe vorm van werken en communiceren tot gevolg. Dit is voor iedereen wennen, zowel de initiatiefnemer als de ambtenaren. Wat het extra uitdagend maakt zijn de vele partijen waar je als initiatiefnemer mee te maken krijgt. Van Waternet tot Liander en van het stadsdeel tot de verschillende gemeentelijke diensten. Voor een 'gewone burger' is het eigenlijk niet te doen om zo'n traject in te gaan en vol te houden. Je moet een beetje de taal van de ambtenaar kunnen spreken, in ieder geval verstaan en een hele lange adem hebben.

In de bijna drie jaar die we nu bezig zijn met dit project kom je in onnoemelijk veel situaties terecht

van miscommunicatie en lichte irritaties, maar ook van verrassingen en mooie gezamenlijke oplossingen. Het gaat te ver om die allemaal te benoemen, daarom een kleine selectie van deze 'communicatieve ontmoetingen'.

Herprofilering Mercatorstraat

Midden in de ontwerpfase kwam ineens het bericht dat de gemeente de Mercatorstraat ging herprofilen. De straat waar ook ons projectgebied onderdeel van uitmaakt, tenminste...dat dachten wij. Er blijkt een groot verschil tussen de straat, stoep en het groen. In de beleving van de publieke ruimte is dat allemaal één, maar gemeentelijk allemaal gescheiden.

Onze eerste verbazing was overigens "Waarom horen we dat nu pas en waarom wisten betrokken ambtenaren hier niet van?" Het kan toch niet zo zijn dat de gemeente niet al veel eerder wist dat de Mercatorstraat op de schop zou gaan.

Met dit gegeven ontstond er een dilemma: Gaan we samen met de gemeente optrekken in ontwerp, planning en realisatie of houden we vast aan ons eigen proces?

Wanneer we samen wilden werken was de planning van de gemeente leidend, totaal onrealistisch omdat wij niet vanachter de tekentafel ontwerpen maar met bewoners, wat meer tijd kost.

Wel hebben de ontwerpers van ons en de gemeente – daar waar het kon – de ontwerpen op elkaar aan laten sluiten, zo hebben we materialen uit de Mercatorstraat kunnen hergebruiken in ons ontwerp. Het regenplein met een oppervlakte van 300m² is volledig gelegd met oude straatklinkers en in de watertrap zijn bijna 900 afgedankte trottoirtegels verwerkt.

Met het oog op de planning gingen wij ervan uit dat die van de gemeente wel uit zou lopen en we alsnog aan zouden kunnen haken – wat uiteindelijk ook is gebeurd.

Dogproof

Jaren geleden – niemand bij de gemeente kan het zich meer herinneren – is er een afspraak gemaakt met enkele hondenbezitters over een losloopgebied. Deze zogenaamde 'dogproof' route loopt langs de Jan van Galenstraat tot aan het plangebied van het gemaal. De route zelf is al jaren zo leuk als een mandje, maar in ons ontwerp was deze – aan onze zijde weer gesloten. Tijdens het plantoetsoverleg – waar het ontwerp wordt getoetst door alle betrokken afdelingen van het stadsdeel – kwam naar voren dat de betreffende roosters niet meer werden gebruikt omdat die rolstoelonvriendelijk zijn – daarmee verdween op advies van de commissie ook de basis voor het dogproof zijn van het ontwerp, voor ons ontwerp eenvoudiger, goedkoper en mooier.

Echter bij het aanleggen van het plein sprak een van de hondenbezitters de gemeente erop aan dat het nieuwe ontwerp niet meer dogproof was, wat feitelijk juist was. In plaats van deze ene hondenbezitter te melden waarom dat zo was, werd ons opgedragen alsnog een 'hondensluis' op te nemen in het ontwerp. Het heeft ruim drie weken geduurd om te komen tot een plek – want wij wilden dat ding helemaal niet in ons plein en de gemeente wilde het losloopgebied zo groot mogelijk hebben.

Uiteindelijk heeft de gemeente de sluis verplaatst naar een plek die wij niet wilden omdat daarmee het open karakter van het plein is aangetast.

Zelfbeheer

Wanneer openbaar groen onderdeel is van een ontwerp met bewoners is dat voor de gemeente steevast een synoniem voor 'zelfbeheer'. Omdat dat zo lekker participeert.

Voordat ook maar een streep op papier staat wil men het liefst al de namen van het beheerteam weten. Je gaat je natuurlijk niet als vrijwilliger aanmelden als je nog helemaal niet weet of binnen het ontwerp er wel iets is dat je zou willen / kunnen beheren en onderhouden.

Wij hebben het omgedraaid, wanneer er bewoners opstaan om te helpen bij het beheer en onderhoud worden de kosten hiervoor lager, is dit enthousiasme er niet dan is ons ontwerp niet duurder dan het huidige beheer, tenminste.....

Het is de gemeente in de afgelopen 3 jaar niet gelukt om aan te geven wat de kosten waren voor het 'ecologisch' beheer van het voormalige openbaar groen bij het gemaal. Gezien de staat van het openbaar groen en de uitvoering van het beheer blijkt wel dat je de term ecologisch op vele manieren te interpreteren valt, in dit geval was is er eerder sprake van 'economisch' beheer.

Voldoende draagvlak

Een van de criteria bij buurtinitiatieven is altijd dat er voldoende draagvlak moet zijn. De eerste vraag die ik dan altijd heb "Geldt er ook zo'n criteria voor 'gemeenteinitiatieven' en hoe wordt dat draagvlak gemeten?" Daarnaast heb ik bij diverse projecten gevraagd wat dan verstaan wordt onder 'voldoende'. Dat blijkt natte vinger werk te zijn en vooral gebaseerd te zijn op gevoel.

Ik ben ervan overtuigd dat wij met onze onlinecommunicatie meer bewoners bereiken en meer informatie ophalen dan de gemeente met een bewonersavond – maar voor de gemeente staat de bewonersavond gelijk aan het meten van draagvlak onder bewoners.

Conclusie Maatschappelijk initiatief: Nooit weer zó

Inmiddels is de evaluatie achter de rug en concludeerden beide partijen hetzelfde "Het was een eerste keer, maar zo gaan we het niet weer doen".

Wel heeft het een aantal belangrijke leermomenten voor initiatiefnemers en overheid opgeleverd. De overheid moet leren transparanter te communiceren met de initiatiefnemers. Initiatiefnemers moeten accepteren dat niet alles kan wat zij willen - maar leg wel goed uit waarom iets niet kan.

Gemeente

De gemeente vond onder andere de gemaakte afspraken niet in alle gevallen helder en duidelijk en bovendien liggen de kosten voor het gehele project hoger dan wanneer de gemeente het helemaal zelf uitvoert.

Beide worden mede veroorzaakt door het proces en de gekozen aanpak. Je kunt in een community designproces niet altijd vooraf over alles heldere afspraken maken over de kosten, materialen en vierkante meters. Vaak werkt de gemeente met een budget – per m² – en daar moet men het voor doen. Dat is een andere insteek. Bovendien is het makkelijker en vergt het minder investering in tijd en geld om te ontwerpen vanachter de tekentafel op kantoor dan met de buurt in een fietswinkel.

Onze aanpak levert een eindresultaat op waar betrokken bewoners zien dat er iets met hun ideeën wordt gedaan en daarmee het ook meer als hun plek zien. Dat is ook veel waard, maar moeilijk in euro's uit te drukken.

Projectteam Gemaal Mercator

Iedere fase had zijn eigen financieringsronde waardoor het project tussen elke fase een tijd stillag. Dit haalt de snelheid en energie uit het project – zowel bij bewoners als initiatiefnemers. Beter zou zijn om vooraf het aantal uren voor het gehele traject beter in te schatten of een overgangsbuffer tussen de fases te hebben waardoor het proces niet stopt.

Voor ons was het juist onhandig om af en toe binnen de lijntjes te moeten kleuren wanneer je als gemeente een vernieuwende aanpak voorstaat. Door het intensieve contact met de 'eerstelijns ambtenaren' – de gebiedsmakelaar-, -coördinator, -manager snappen zij heel goed waar wij mee bezig zijn en ook dat vernieuwing soms leidt tot onduidelijke situaties.

Naarmate het plan concreter wordt kom je steeds dieper in de gemeentelijk organisatie terecht, waar het oude denken vaak nog zegeviert: "Het kan niet" in plaats van "Het kan niet maar hoe gaan we het wel doen". Dat is een leermoment en heeft vooral veel energie gekost bij het aansluiten bij de herprofilering en de zaak 'dogproof'.

Tijdens de evaluatie gaf de gemeente tot slot aan dat ze enigszins teleurgesteld waren over het gebruik van het plein. Een beetje raar wanneer je weet dat de bank nog geplaatst moet worden en het groen ook nog niet is geplant. Je kunt dus nog niet echt spreken van aangename verblijfsplek. Ondanks dat zijn er vanaf het eerste moment al gebruikers op het plein en zijn de reacties uit de buurt nu al enkel positief en dat zal alleen nog maar groeien op het moment dat alles af is.